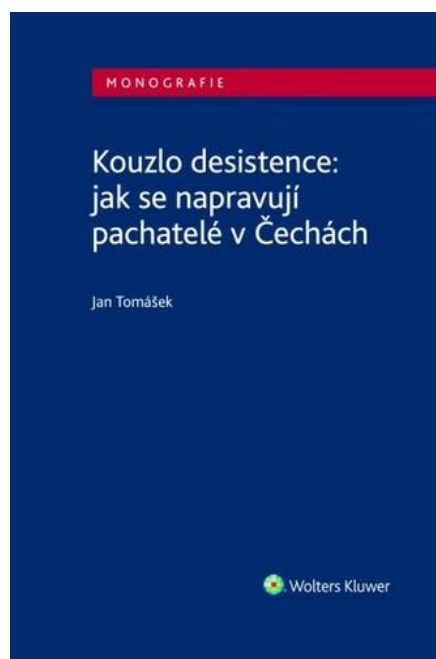

Recenzní esej Tomášek, J. (2024): *Kouzlo desistence: jak se napravují pachatelé v Čechách*. Praha: Wolters Kluwer

Václav Walach
Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií
Ostravská univerzita

Vývoj kriminologického studia příčin kriminálního jednání lze popsat prostřednictvím tří hlavních otázek: *Proč lidé páchají zločin? Proč lidé nepáchají zločin? A proč lidé přestávají páchat zločin?* Nová kniha Jana Tomáška *Kouzlo desistence: jak se napravují pachatelé v Čechách* se zabývá především poslední z nich, přičemž mapování teorie a praxe desistence zasazuje do širšího kontextu historických proměn přístupu k nápravné péči a rozvoje výzkumu kriminálních kariér. Konkrétně si autor v knize klade za cíl „představit nejvýznamnější teorie, které se touto problematikou zabývají [desistencí neboli ukončováním kriminální kariéry, pozn. autora], a zároveň poukázat, jakým způsobem lze jejich stěžejní myšlenky a principy uplatnit v oblasti trestní justice a odborného působení na pachatele“ (Tomášek, 2024, s. 191). K doložení relevance výzkumu desistence, který byl dosud realizován zejména v zemích anglosféry, také pro české prostředí jsou využívány citace z rozhovorů vedených s klienty a klientkami Probační a mediační služby České republiky.

Svým zpracováním představuje Tomášková kniha velmi hodnotný příspěvek k obeznámenosti české veřejnosti s aktuálními kriminologickými debatami. Informovaně, s využitím úctyhodného množství zdrojů, a poutavě, jazykem, jenž

ocení nejen studující a aktéři trestní justice, líčí několik zásadních milníků, které definují mainstreamovou kriminologii posledních 50 let a které rovněž ovlivnily trestněpolitickou praxi nejprve ve Spojených státech amerických a Spojeném království a posléze v dalších zemích, Česko nevyjímaje. Paradigma desistence zde sice není tolik skloňováno jako například restorativní justice, ale o to významnější Tomášková politická intervence je: ve prospěch nahrazení převládajícího přístupu k odborné práci s pachateli přístupem založeným na desistenční teorii argumentuje věcně, podloženě a přesvědčivě.

Publikace sestává ze šesti hlavních kapitol, které lze rozdělit do tří bloků. V prvních třech kapitolách je čtenářstvo uvedeno do historicko-vědeckých okolností, za nichž se desistenční paradigma zrodilo a rozvinulo. První kapitola popisuje proměny přístupu k nápravné péči, respektive k rehabilitačním programům určeným lidem odsouzeným za spáchání trestného činu. Změny v této oblasti jsou líčeny na způsob vzestupu, pádu a opětovném vzestupu rehabilitačního ideálu, což se opíralo o interpretace dostupných evaluačních výzkumů. Od tzv. zlatých časů nápravné péče vrcholících v 60. letech 20. století putujeme k její kritice ztělesněné tragickou postavou kriminologa Roberta Martinsona a jeho slavné obžaloby vězeňských rehabilitačních programů „Nic nefunguje“.¹ V 90. letech se i díky iniciativě řady kriminologů a kriminoložek víra v nápravné ideály obnovila. Reprezentována je hnutím *What works* a modelem RNR (*risk-need-responsivity*), který u nás používá Vězeňská služba pod názvem „Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (SARPO)“. Nutnost vyrovnat se se stále příliš vysokou mírou recidivy však nezmizela ani v posledním dějství tohoto příběhu, které se odehrává od 90. let 20. století do současnosti.

Druhá a třetí kapitola se věnují vzniku longitudinálních výzkumů kriminality a jejich vlivu na kriminologickou teorii, jakož i jejich implikacím pro praxi. Zkoumání

¹ Tomášek popisuje tyto události hlavně kriminologickou optikou, zejména s ohledem na rozvoj radikální a kritické kriminologie. Nicméně praktické změny vzešly především z konzervativního tažení vůči sociálnímu státu, za jehož součást byla nápravná funkce vězení, na úkor odstrašení a odstranění ze „slušné“ společnosti, považována. V knize vzpomínaný Robert Martinson tomuto tažení posloužil, čímž se jeho zkušenost stala pozoruhodným výukovým materiálem v oblasti společenské odpovědnosti kriminologů a kriminoložek (viz Humphreys, 2016).

zkušeností s pácháním kriminality u jedinců v průběhu života podnítilo rozvoj vývojové kriminologie a kriminologie životní dráhy, které nabízejí protichůdné odpovědi na otázku: „Mohou se pachatelé napravit?“ Podle Tomáška lze ve světle výzkumných výsledků odpovědět kladně i záporně. Záporná odpověď se opírá o zjištění o existenci určité kontinuity v kriminálním jednání u pachatelů dotazovaných v pozdějším věku. Díváme-li se na životy pachatelů zpětně, u většiny z nich zjišťujeme problémové chování již v dětství či dospívání. To je v souladu s psychologicky orientovanou vývojovou kriminologií, podle níž je problémové až kriminální jednání primárně výsledkem vrozených osobnostních charakteristik, jakkoli mohou být správnou výchovou, případně dalšími „prosociálními“ událostmi usměrněny. Čili vrozené vlastnosti ve vztahu k výchově atd. představují nutnou, nikoli však dostatečnou podmínku „antisociálního“ jednání. Naopak kladnou odpověď podporuje zjištění, podle kterého kriminální kariéry současně charakterizuje prvek diskontinuity: jen malá část dětí s problémovým jednáním v páchání dále pokračuje.

Rozřešení problému dis/kontinuity Tomášek spatřuje ve výzkumu kriminálních trajektorií, jenž prohloubil porozumění rozdílům mezi různými kriminálními dráhami (vzorci kriminálního jednání, jak se ukazují napříč životem), a především ukázal, že i u „kontinuálních“ pachatelů lze pozorovat vývoj v zásadě kopírující věkovou křivku kriminality. To znamená, že i ti nejvytrvalejší pachatelé nakonec svou kriminální kariéru ukončí. Z toho vyplývá, že desistence představuje v podstatě univerzální proces. Lidé se mění, a to včetně těch, kteří se v konfliktu se zákonem ocitají nejčastěji.

Přes tento optimisticky vyznívající závěr, který vhodně přemosťuje první a druhý blok, nenabízí třetí kapitola příliš radostné čtení. Ne snad proto, že by nebyla autorem dobře zpracovaná. Důvod tkví spíše v samotné povaze látky, kterou zde pojednává. Hledáním příčin chronického kriminálního jednání primárně ve vrozených sklonech totiž vývojová psychologie pomáhá legitimizovat překonané biologické teorie zločinu, dnes v aktualizované podobě nejdůrazněji prosazované tzv. biosociální

kriminologií – kritiky považovanou za neolombrosovský projekt (Carrier & Walby, 2014; viz též Roberts & Rollins, 2020; Larregue & Rollins, 2019; Mangels, 2000).² Je trochu škoda, že se Tomášek ve své knize touto kritikou platnou pro biosociální stejně jako pro vývojovou kriminologii nezaobírá. Její předestření by pomohlo zvýraznit další významný limit, který je vlastní výzkumu kriminálních kariér. Tím je přehlížení důsledků, které má rozpoznání sociálně konstruované povahy výzkumného předmětu zvaného „kriminalita“ (Burt, 2023) na otázku zobecnitelnosti mainstreamových etiologických teorií.³

Teze o zločinu jakožto sociálním konstruktů znamená, že neexistuje žádné jednání, které by bylo ze své podstaty (přirozeně) zločinné. Zločin existuje pouze ve světě významu a klasifikačních praktik. Totéž lidské jednání může být označeno za zločinné, oprávněné, hrdinské, zábavné nebo třeba naprosto nepodstatné a nezajímavé. Zločin je výsledkem procesů kriminalizace ve smyslu jak zapsání určitého jednání do trestního zákona jako trestného činu, tak jeho vymáhání v praxi. Ani jedno z toho se ve společnosti neděje rovnoměrně; zatímco trestní právo tvoří obvykle společenské elity, aktéři systému trestní justice (a obecně veřejnost) častěji připisuje zločinecký status příslušníkům určitých společenských skupin – tzv. nebezpečných tříd, kam historicky patří chudí stejně jako třeba ti, kteří nezapadají do heterosexuálních a cisgenderových norem ovlivňujících také chod systému trestní justice (Asquith et al., 2017). Podle některých kriminologů a kriminoložek se proto kategorie zločinu a trestní justice, která ji uplatňuje s vážnými důsledky, stává součástí

² Smířlivější přístup zastávají Michael Lynch a Paul Stretesky (2017), podle nichž kriminologie obecně, nejen ta biosociální nebyla s to prokázat příčiny kriminálního jednání. Ve svém článku se zamýšlejí nad možnostmi produktivního spojení biosociálního a kritického přístupu na základě výzkumu, který upozorňuje na proměnlivost fenotypu na základě vystavení různému prostředí a dědičnosti těchto epigenetických změn (hypotéza fenotypové plasticity). Vztah mezi geny a zločinem dle jejich názoru dává smysl teprve tehdy, vezme-li se v potaz vliv životních podmínek již ve fázi vlivu sociálna na biologično (viz např. biologické změny způsobené znečištěním, které je samo produkováno v sociálním kontextu kapitalismu).

³ Zatímco biosociální kriminologie je okrajovým přístupem, vývojová kriminologie a kriminologie životní dráhy, které podle mnoha autorů tvoří v podstatě jeden přístup, jsou součástí kriminologického mainstreamu. Jasně to ilustruje projev Francise Cullena přednesený při přijetí Sutherlandovy ceny Americké kriminologické společnosti, v němž uvedl: „Dnešní kriminologie je kriminologií životní dráhy“ (Cullen, 2011, s. 310).

reprodukce nerovného společenského řádu (v českém kontextu viz zejm. dílo Gerlindy Šmausové, srov. Walach, 2022).

Kriminologie, jež tuto „nevyhnutelně sociální“ (Burt, 2023, s. 100; viz též Michalowski, 2016; Reiner, 2016; Lynch et al., 2015) realitu zločinu ignoruje, se dopouští přinejmenším dvou pochybení. Zaprvé mylně lokalizuje příčiny kriminálního jednání. Protože zločin není výtvorem přírody, ale společnosti, ani jeho příčiny nemohou být hledány primárně v patologizovaných tělech. Zadruhé přispívá k reprodukci zavádějící představy o pachatelích kriminality, která je výsledkem mocenského procesu mnohvrstevnatého filtrování, založeného na nerovném připisování zločineckého statusu. I když to další dva bloky knihy částečně napravují, z toho prvního si čtenář*ka snadno může odnést dojem, že zločin je nakonec, přese všechna zjištění o jeho normálnosti a roli etiketujících institucí, doménou vadných, chudých a jinak společensky znevýhodněných, kteří páchají tzv. pouliční kriminalitu.⁴ Jak napsali Michael Lynch, Paul Stretesky a Michael Long (2015, s. 159), „[mainstreamová] kriminologie obecně produkuje vědění o pouličních zločinech“ a „možná nakonec ničím jiným než vědou o pouličních zločinech není“. V takovém případě by ovšem bylo na místě, aby se předešlo nedorozumění, v knize výslovně konstatovat: výzkum kriminálních kariér je zde výzkumem pouličních kriminálních kariér.

Alternativou by bylo kritické zohlednění výzkumu pachatelů s bílými límci realizovaný pod hlavičkou vývojové kriminologie a kriminologie životní dráhy (Benson et al., 2024, s. 53–57; Benson, 2016; Piquero & Piquero, 2016). Tento výzkum, jakkoli nedostatečně rozvinutý, upozorňuje na podobné limity výzkumu faktorů nastartování kriminální kariéry jako já výše, s výjimkou plného uznání sociální konstruovanosti zločinu. Odhlíží se od toho, že kriminalita páchaná bílými límci je

⁴ V tomto ohledu přináší zásadní kritiku Lynchova (2015) studie. Zatímco v jiných oborech, jako je medicína či psychologie, je všeobecně uznávána role třídy coby faktoru strukturujícího životní dráhy, včetně vlivu na neurologický a kognitivní vývoj, na sociální vazby či na morální soudy, kriminologie tuto roli převážně opomíjí a s uvedenými atributy zachází, jako by to byly ryze individuální, od strukturních sil, jaké jsou vyjádřeny sociologickým pojmem třídy stejně jako „rasy“, genderu nebo postižení, zcela oproštěné charakteristiky.

bud' aktéry systému trestní justice de facto tolerována, nebo regulována jinými prostředky než trestním právem, anebo natolik normalizována (neutralizována), že není ani samotnými pachateli jako problematická vnímána, byť si způsobenou újmu mohou uvědomovat, nemluvě o vyšší schopnosti se před obviněním, obžalováním a odsouzením ubránit v důsledku vyššího postavení v mocenských hierarchiích. Z těchto důvodů se bílé límce jen málo dostávají mezi odsouzené, z nichž mainstreamoví kriminologové a kriminoložky především rekrutují své respondenty a respondentky, potažmo do vzorků běžné populace. A pokud už se tam dostanou, jsou to spíše lidé ze střední, ne vyšší třídy. Obecně lze vznést pochybnosti o dostatečném zastoupení pachatelů těchto neškodlivějšího činů ve vzorcích, s nimiž self-reportoví výzkumníci a výzkumnice běžně pracují. Obecně kolik je respondentů a respondentek z řad 10 % či 1 % nejbohatších? Konečně k zaměření na pouliční zločin může přispívat výběr sledovaných kategorií v dotaznících. Zločiny ekonomické, politické, korporátní a státní zde figurují jen v omezené, pokud vůbec nějaké míře (srov. Lynch, 2015, s. 75).

Kritické zohlednění výzkumu pachatelů s bílými límci znamená vzít tuto sociálně konstruktivistickou kritiku vážně a osvětlit všechny fáze filtrování a rozhodnutí, které produkci dat utvářely. Jen tak lze aspirovat na vytvoření obecné kriminologické teorie.

Druhý blok seznamuje čtenáře a čtenářky s konceptualizací desistence, možnostmi jejího zkoumání (kapitola 4) a zejména jejími nejvýznamnějšími teoriemi (kapitola 5). Jako takové představují tyto kapitoly vlastní jádro knihy. Pojem desistence označuje komplikovaný proces spíše než jeden bod v čase. Často nemá lineární charakter, ale vyznačuje se střídáním fází páchání a desistování. Samotné páchání přitom může být považováno za součást desistenčního procesu, pakliže dochází ke snižování jeho závažnosti (např. od sériových vloupání k ježdění autem navzdory zákazu). Vlastní proces desistence pak lze rozlišit na primární, sekundární a terciární stádium, které odkazují ke změnám v jednání (nepáchání kriminálních skutků), sebepojetí (přijetí pozitivní identity místo té zločinecké) a v navázání vztahů

s lidmi vně kriminálních sítí (přijetí ostatními poskytuje dříve odsouzenému pocit sounáležitosti).⁵ Neméně komplikované jsou možnosti studia desistence, což se zrcadlí v typologii oficiální (bez záznamu v systému trestní justice), falešné (bez oficiálního záznamu, ale kriminální jednání pokračuje) a behaviorální desistence (bez záznamu a bez kriminálního jednání). Tomášek tyto a další konceptuální a metodologické záležitosti popisuje srozumitelně a s vědomím různých „ale“, čímž vzniká plastický obraz pojednávaného tématu.

Totéž lze říci o představení nejvýznamnějších teorií desistence na půdorysu McNeillova (2003) modelu propojujícího mechanismy přirozeného zrání, životních změn spojených s vytvořením vazeb na významné sociální instituce a aktérské proměny definované novými postoji, motivy a narativy. Ač mezi těmito teoriemi existují důležité rozdíly a rozpory, využití syntetizujícího modelu užitečně nasvětluje jednotlivé aspekty desistence tak, jak byly dosud zkoumány. Desistence zahrnuje změny objektivní a subjektivní. Je stejně tak záležitostí vnějších okolností, nad nimiž má člověk z logiky věci omezenou kontrolu, jako vnitřních proměn spočívajících v aktivním rozhodnutí s kriminální kariérou skoncovat. Do kategorie objektivních faktorů patří stárnutí organismu, vstoupení do dobrého manželství nebo partnerského soužití, narození vlastních dětí, posílení vztahu k vlastním rodičům, „odstříhnutí se“ od „rizikových“ kamarádů a kamarádek mimo jiné prostřednictvím změny bydliště a nalezení uspokojivého zaměstnání. Druhá kategorie soustřeďuje poznatky vycházející z teorií racionální volby, identity, narativní kriminologie, kognitivní a emocionální transformace a zrcadlení. Jejich rozbor odhaluje zajímavou kombinaci neutěšených, odstrašujících představ s nadějí ve světlejší zítřky, čímž upozorňují na rozporuplnou povahu uvažování o budoucím nekriminálním já. Zanechání kriminální kariéry může být motivován strachem z nejhoršího možného scénáře i vidinou dosažitelného štěstí. To je důležité, protože Tomášek v následující závěrečné kapitole

⁵ Pro úplnost dodejme, že po vydání knihy bylo navrženo ještě kvartérní stádium, ve kterém se někdejší pachatel stává natolik samozřejmou součástí „nekriminální“ veřejnosti, že druzí lidé už o něm nebo o ní jako o bývalém pachateli či člověku, který se napravil, ani neuvažují (Gray & Farrall, 2024).

vidí potenciál především v podporující a pomáhající praxi aktérů trestní justice orientované na pozitivní budoucnost, aniž by předchozí kriminální činy zlehčovali či ospravedlňovali.

Na výkladu teorií je třeba ocenit využití hlavních konceptů spojených s každou teorií jakožto strukturních bodů. Takové pojetí napomáhá snadnému osvojení si představovaného tématu, což posiluje časté citování z rozhovorů vedených autorem a dalšími členy výzkumného týmu. Ovšem také zde se projevuje orientace na lidi odsouzené primárně za pouliční kriminalitu, jakkoli je z některých citací zjevné, že v jejich vzorku jsou zastoupeny také jiné typy pachatelů, zejména bílých límců. V tomto ohledu kapitola pokračuje ve výše uvedeném trendu zužování výzkumného zaměření, bránícího zobecnění poznatků na různé typy pachatelů. Markantní je to zvláště v případě objektivních faktorů desistence, které zcela neodpovídají tomu, co víme o desistenci lidí odsouzených za ekonomické zločiny (viz též Hunter, 2022, 2015).⁶ Nicméně na rozdíl od prvních kapitol jsou zde mnohem explicitněji reflektována genderová a etnická specifika.

Třetí blok odpovídá poslední kapitole zabývající se přínosy desistenčního paradigmatu pro praxi a úplně závěrečnému slovu, respektive vzpomínce na konferenci pořádanou organizací RUBIKON Centrum, pomáhající lidem ve vězení a po propuštění, kde Tomášek moderoval panel se zastoupením lidí s žitou zkušeností s uvězněním. Důraz na bývalé odsouzené je přítomný v obou těchto celcích. Je to totiž právě aktivní role lidí s kriminální minulostí, kterou desistenční paradigma rozpoznává jako klíčovou v procesu ukončování kriminální kariéry.⁷ Zatímco dosud převládající přístup na způsob hnutí *What works* a modelu RNR se primárně orientuje

⁶ Kritika výzkumu desistence jako desistence od pouličních zločinů je v češtině shrnuta v nedávno obhájené a doufejme, že brzy publikované disertační práci Martiny Novopacké (2024, s. 47).

⁷ V tomto ohledu si nelze odpustit jednu poznámku. I když ani jazyk této recenze neodpovídá navrhovaným ideálům (Cox, 2020), v knize často používané pojmy jako „asociální jedinec“ či „asociální osobnost“ do odborného diskurzu nepatří (stejně jako tam nepatří anglické „anti-social“, které nejspíš Tomášek jako „asociální“ překládá). Nejenže dotčené osoby dehumanizují a stigmatizují, ale také pomáhají posilovat dojem o jejich nezměnitelnosti, což je v přímém rozporu s východisky, s nimiž autor v knize pracuje. O prosociální funkci zločinu, respektive jeho trestání pak kriminologie přemýšlí nejpozději od Émila Durkheima.

na změnu v důsledku odborného zacházení, desistenční paradigma v něm vidí nanejvýš podpůrnou roli. To však neznamená, že by nebyla důležitá. Naopak, odborný pracovník či pracovnice, ať už ve vězení, nebo za jejími zdmi, může pozitivně zapůsobit v podstatě v každém stádiu desistence. Podrobnější poznání této intervence, včetně možností zapojení lidí s žitou zkušeností s odsouzením, lze jen uvítat. Nic však nebrání tomu, aby s ním začali (nejen) odborní zaměstnanci systému trestní justice začali pracovat již dnes.

S ohledem na alternativní progresivní přístupy považuje Tomášek desistenční paradigma za slučitelné s principy restorativní justice, vůči abolicionistickému rámci nicméně implicitně zaujímá rezervovaný postoj. Když prohlašuje, že „bez vězeňských zařízení se neobejdeme“ (s. 169), odůvodňuje to existencí pachatelů, jejichž kriminální jednání je natolik závažné nebo časté, že jiný způsob není. Je to přitom právě tento argument o „hrstce nebezpečných“, který abolicionističtí autoři a autorky soustavně kritizují (Frampton, 2022; viz též rozhovor s Johannesem Feestem a Sebastianem Scheererem v tomto čísle (Walach, 2024)). Domnívám se, že možnosti spojení desistenčního paradigmatu a abolicionistického úsilí, přinejmenším v některých jeho variantách, jsou mnohem širší, než se z Tomáškovy pohledu může zdát, a mohou být produktivně využity při dosahování hlavního cíle co nejvíce omezit kriminální újmu.

Přes výše uvedené připomínky jsem přesvědčený, že Tomášková kniha si zaslouží zvýšenou pozornost v kriminologické obci stejně jako mezi lidmi v systému trestní justice. Nabízí velmi kvalitně zpracovaný přehled současných debat o desistenci, který se čte jako každá dobrá mapa: dovedně popisuje zvolený terén se zaměřením na jeho nejvýraznější prvky, díky čemuž si čtenáři a čtenářky mohou udělat jasný obrázek nejen o vlastnostech terénu, ale také o cestách, které je zde možné vykonat. Zároveň poskytuje jasně zakotvená východiska pro reformu současné rehabilitační praxe a lze jen doufat, že u odpovědných praktiků nezůstane bez odezvy. Autorovi lze pográtulovat k výbornému akademickému výsledku. Čím více takových knih bude vycházet, tím kvalitnější česká kriminologie bude.

Literatura

- Asquith, N. L., Dwyer, A., & Simpson, P. (2017). A queer criminal career. *Current Issues in Criminal Justice*, 29(2), 167–180.
- Benson, L. M. (2016). Developmental perspectives on white-collar criminality. In: S. R. van Slyke, M. L. Benson, F. T. Cullen (eds.), *The Oxford Handbook of White-Collar Crime* (pp. 253–271). New York: Oxford University Press.
- Benson, M. L., Simpson, S. S., Rorie, M., & Kennedy, J. P. (2024). *White-Collar Crime: An Opportunity Perspective*. New York: Routledge.
- Burt, C. H. (2023). Irreducibly social: Why biocriminology's ontoepistemology is incompatible with the social reality of crime. *Theoretical Criminology*, 27(1), 85–104.
- Carrier, N., & Walby, K. (2014). Ptolemizing Lombroso: The pseudo-revolution of biosocial criminology. *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, 6(1), 1–45.
- Cox, A. (2020). The language of incarceration. *Incarceration*, 1(1), 1–13.
- Cullen, F. T. (2011). Beyond adolescence-limited criminology: Choosing our future, The American Society of Criminology 2010 Sutherland Address. *Criminology*, 49(2), 287–330.
- Frampton, T. W. (2022). The dangerous few: Taking seriously prison abolition and its skeptics. *Harvard Law Review*, 135(8), 2013–2052.
- Gray, E., & Farrall, S. (2024). Life after crime and punishment? Lifestyles changes and quaternary desistance. *International Journal of Criminal Justice*, 6(1), 75–105.
- Humphreys, A. (2016). Robert Martinson and the tragedy of the American prison. *Ribbonfarm*, 15. 12. 2016. Dostupné na: <https://www.ribbonfarm.com/2016/12/15/robert-martinson-and-the-tragedy-of-the-american-prison/>.
- Hunter, B. (2015). *White-collar Offenders and Desistance from Crime: Future Selves and the Constancy of Change*. Abingdon: Routledge.
- Hunter, B. (2022). Exiting an offender role: White-collar offenders' sense of self and the demonstration of change. In: J. Hardie-Bick, S. Scott (eds.), *Ex-treme Identities and Transitions Out of Extraordinary Roles* (pp. 37–57). Cham: Palgrave Macmillan.

- Larregue, J., & Rollins, O. (2019). Biosocial criminology and the mismeasure of race. *Ethnic and Racial Studies*, 42(12), 1990–2007.
- Lynch, M. J. (2015). The classlessness state of criminology and why criminology without class is rather meaningless. *Crime, Law and Social Change*, 63(1), 65–90.
- Lynch, M. J., & Stretesky, P. B. (2017). Social structure and sociobiology: A radical-political economic reinterpretation. *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, 9(1), 1–28.
- Lynch, M. J., Stretesky, & Long, M. A. (2015). *Defining Crime: A Critique of the Concept and Its Implication*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mangels, N. J. (2000). Latent biases in biocriminological research. *Criminal Justice Studies*, 13(2), 105–123.
- McNeill, F. (2003). Desistance-focused probation practice. In: W. H. Chui, M. Nellis (eds.), *Moving Probation Forward. Evidence, Arguments and Practice* (pp. 146–161). Harlow: Pearson Longman.
- Michalowski, R. J. (2016). What is crime?. *Critical Criminology*, 24(2), 181–199.
- Novopacká, M. (2024). *Úspěch ve vězeňských programech jako signál desistence*. Nepublikovaná disertační práce. Praha: Katedra sociologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Piquero, N. L., & Piquero, A. R. (2016). White-collar criminal participation and the life course. In: S. R. van Slyke, M. L. Benson, F. T. Cullen (Eds.), *The Oxford Handbook of White-Collar Crime* (pp. 238–252). New York: Oxford University Press.
- Reiner, R. (2016). *Crime: The Mystery of the Common-sense Concept*. Cambridge: Polity Press.
- Roberts, D. E., & Rollins, O. (2020). Why sociology matters to race and biosocial science. *Annual Review of Sociology*, 46(1), 195–214.
- Walach, V. (2022). Kriminologie pro velmi těžké časy. Ke kritické kriminologii Gerlindy Šmausové. *Česká kriminologie*, 7(2), 1–18.

Walach, V. (2024). „Vězení je překonaná instituce a měla by být zrušena“. Rozhovor s Johannesem Feestem a Sebastianem Scheererem. *Česká kriminologie*, 9(1-2), 1-20.